

За лингвистичното разбиране на дефиницията

Зоя Т.Димитрова

About the Linguistic understanding of Definition: *This paper has come out in response to academic practice and is a part of a project oriented to the creation of a set of exercises for effective acquisition of definition making skills. Basic categories of the communicative and functional theory for describing language are presented on the basis of reference sources reviewing the problem in accordance with the conceptual framework of the set of exercises. In the context of the above mentioned theory definition making is examined as a communication procedure.*

Key words: *definition, communication-functional theory for the description of language, linguistic communication activity, communication plan, communication procedure, formulating a definition, 'formulating a definition' as a communication procedure in academic and professional communication.*

Тематизирането на дефиницията в направеното по-долу изложение е резултат от проучване, предприето във връзка с разработването на концепция за създаване на комплекс от упражненията за ефективно овладяване на комуникативното умение „дефиниране“.

С оглед на така формулираната крайна цел следва да изтъкнем, че умението като такова не съществува само за себе си. Всяко умение е умение за нещо. Да умеем нещо означава да можем да правим нещо, а в нашия конкретен случай - да можем да „правим дефиниции“. Тази същност на умението по необходимост ни насочва към онези лингвистични възгледи, които разглеждат употребата на езика като комуникация, а комуникацията като дейност.

Понятието комуникация се налага в лингвистичната наука през 60-те години на изминалия век, когато тя преживява своя „прагматичен поврат“ [8,28]. През следващото десетилетие комуникацията се превръща в основно понятие както за преодоляването на структурализма така и за преосмислянето на дидактическите цели на езиковото и чуждоезиковото обучение.

Първоначално в лингвистиката доминират модели, изградени върху разбирането на комуникацията като обмен на информация между индивиди. Това тясно разбиране на комуникацията се обогатява и развива под влиянието на появилите се нови възгледи от една страна в психологията (най - вече идеите на А.А. Леонтиев), а от друга във философията на езика и социологията (Витгенщайн, Остин, Вебер, и др.) и в лингвистичната наука се утвърждава по - широкото разбиране за езиковата комуникацията като съзнателна целенасочена дейност.

Израз на тези две влияния са разработените независимо една от друга теории за езиковите изказвания като езиково-комуникативни действия – т.нар, теория за речевия акт на Сърл като продължител на идеите на Остин и комуникативно - функционалната теорията за описание на езика на немските лингвисти В. Шмид и Харниш, основана върху възгледите на Леонтиев.

Като продукт на лингвистични търсения теорията на Шмид и Харниш има директен достъп в различните научни направления на лингвистиката и значително допринася за преориентирането на основната цел на родноезиковото и чуждоезиковото обучение към развиване на комуникативните способности на обучаваните с оглед на удовлетворяването на практическите потребности в различните сфери на комуникация [6].

Подобно на Сърл за Шмид и Харниш комуникативното намерение е централна категория. Като изхожда от разграничението на А.Н. Леонтиев [9] между дейност, действие и операция, тяхната теория подчертава по – силно в сравнение с теорията на речевия акт обстоятелството, че езиково – комуникативните действия не са изолирани явления, а част от комплексната дейност на човешкото общество. Този аспект на езиково – комуникативните действия е отразен и в съдържанието на

понятийния апарат на теорията за комуникативно – функционалното описание на езика. По – долу ще представим накратко някои централни категории на този понятиен апарат, като се позоваваме на Х. Харниш [8] и В. Шмид [9], [10]. Наименованията на категориите на български език заемаме от немско – българския речник на понятията в чуждоезиковата методика, който според авторите А. Илиева и Х. Хелмих [7] е предназначен да улесни четенето на специализирана литература на немски език.

Комуникативна сфера (Kommunikationsbereich)

Като комуникативни сфери се разглеждат разграничени области на обществената практика, които се отличават със специфични за тях норми на езиково – комуникативно поведение. Разграничават се два вида норми. Първият вид е свързан с рамковите условия на езиковата комуникация (напр. на кого може да се даде думата при даден тържествен случай), а вторият с характерните особености на езиковото изказване (напр. как езиково се оформя изказването на благодарност). Вторият вид норми се подразделят в зависимост от специфичните за различните сфери на комуникация ситуации в норми, които не зависят от ситуацията (напр. изискванията на системно-езиковите закони) и норми, които не зависят от параметрите на ситуацията (напр. указанията за обичайните за продуцирането на делово писмо езиково – комуникативни действия).

Комуникативна задача (Kommunikationsaufgabe)

Комуникативната задача фокусира необходимостта от изпълнение на езиково – комуникативни действия за осъществяване на дейности, удовлетворяващи обществени или индивидуални потребности.

Комуникативно намерение (Kommunikationsabsicht)

Комуникативни намерения са интенциите на говорещите или пишещите, които в рамките на обществената дейност са насочени към това да въздействат върху съзнанието на партньорите в комуникацията и да насочват тяхното поведение. Те се формират при възприемане и ментална преработка на комуникативната задача.

Комуникативен план (Kommunikationsplan)

Комуникативните планове представляват концепции за оптимално реализиране на комуникативното намерение. Те се съобразяват със субективните и обективни фактори и условия на съответната комуникативна ситуация и обхващат избора на предмета и темата на комуникация и комуникативните процедури за неговото обработване и по този начин фиксират композицията и архитектурата (съдържателната и формалната структура) текста.

Комуникативна процедура (Kommunikationsverfahren) [10]

При този термин не възприемаме превода според речника на А. Илиева и Х. Хелмих [7] „комуникативен похват“. Считаме, че чуждицата „процедура“ е понятна за по-широка аудитория).

Комуникативните процедури са елемент на езиково – комуникативните действия и имат статуса на мисловно – езикови операции за обработка на тематичния материал. С тяхното прилагане се изразяват различни рационални, емоционални и волунтативни ментални съдържания и се определят организацията и езиковото оформление на конкретно езиково изказване. Комуникативните процедури рефлектират определени фактори и условия, които трябва да се съблюдават при изпълнение на езиково – комуникативни действия, за да стане възможно реализирането на дадено комуникативно намерение.

Комуникативните процедури са продукт на социалния опит, придобит в хода на комуникационната практика на дадено общество. В този смисъл те се разглеждат като модели на действия с нормативна функция по отношение на езиково – комуникативното поведение.

Комуникативните процедури се явяват структурни елементи на комуникативния плат, а със това и предпоставка за структурирането на комуникативното действие и

неговото обективизиране като специфичен компонент в структурата на езиковото изказване (на продуцирания текст). Този структурен компонент има съществено значение за рецепцията на изказването.

Комуникативните процедури се отличават със характерни комуникативно – функционални белези (funktional – kommunikative Merkmale). Това са инвариантни елементи, които определят същността на съответната комуникативна процедура. В съответствие с различните аспекти на мисловната дейност комуникативната обработка е насочена предимно към това да бъдат предадени на реципиращия отразените в съзнанието на говорещия резултати от неговата познавателна дейност, да бъде предизвикано у реципиращия предприемане на действия или да му се представи процеса на разкриване на взаимовръзки и добиване на познания. На базата на различието в предназначението на комуникативната обработка се разграничават следните групи комуникативни процедури:

Дескриптивни комуникативни процедури – ориентирани към предаването на резултати от познавателни дейности;

Инцитативни комуникативни процедури – ориентирани към предизвикване на действие от страна на реципиента ;

Инвентивни комуникативни процедури – ориентирани към представяне на процеси на познанието.

Отделните комуникативни процедури се характеризират не само според тяхното предназначение, а проявяват и други белези, които отразяват тяхната обвързаност с условията на различните комуникативни ситуации, което предоставя допълнителни критерии за още по-диференцирано разграничаване. В рамките на групата на дескриптивните процедури например отличителни белези се проявяват във връзка с виждането на говорещия по отношение на предмета на комуникация. В този случай доминират:

Стремежът към безпристрастно възпроизвеждане на състоянието на нещата, отразеното в съзнанието на говорещия като предмет на комуникацията. Този стремеж е свързан с комуникативно – функционалния признак „подчертано предметен” (sachbetont) и е валиден за комуникативните процедури „съобщаване”, „докладване”, „описване”, а също и за „цитиране” и „реферирание”.

Възпроизвеждане, повлияно от гледището на говорещия относно валидността на представяното състояние на нещата. Този признак, назован „модификативен” (modifikativ) е характерен например за комуникативните процедури „констатиране” и „доказване”.

Комуникативно – функционални признаци се проявяват и по отношение на спецификата на предмета на комуникация., напр. „процесуален” при докладването и описанието на процеси и „репродуктивен” при цитирането и реферирането.

При втората група процедури, инициативните комуникативни процедури, се наблюдават признаци, които отразяват комуникативния ефект на действията на говорещия.

С признака „акция бъдеще.общо” (Aktion futur.allgemein) се маркира предизвикването на различни форми на действие и поведение на реципиента. Признакът се наблюдава при комуникативни процедури като „подбуда”, „молба”, „апел”, „заповед” и др..

„акция бъдеще.интеррогативен” (Aktion futur.intrrogativ) е признак с който се обхваща спецификата на комуникативната процедура „задаване на въпрос”, чийто комуникативен ефект е предизвикване на съответен отговор.

При комуникативните процедури „похвала“ и „мъмрене“ несъмнено е налице инициативен момент. За разлика от посочените по – горе инициативни процедури с прилагането на „похвала“ и „мъмрене“ се предизвикват преди всичко психически реакции.

За разграничаване в рамките на групата на „инвентивни комуникативни процедури“ се прилагат критериите „характер на установеното в хода на познавателния процес отношение“ и „Евидентност на истинността / неистинността“. Прилагането на първия критерий резултира в следното разграничаване на инвентивни процедури:

„инвентивен“	каузален	„обосноваване“
	каузално – консекутивен	„умозаклучение“
	компаративен	„сравнение“
	генерализиращ	„обобщение“
	оценяващ	„преценка“
	репликативен	„отговор“

По отношение на втория критерий се проявяват признаците „истинен“ (verifikativ) при комуникативната процедура „доказване“ и „неистинен“ (falsifikativ) при процедурата „опровержение“. За приведените и при двата критерия примери могат да се изведат и други белези, напр. като се вземат под внимание елементите на съответното отношение.

В контекста на изложените по-горе теоретични постановки дефинирането попада еднозначно в групата на инвентивните комуникативни процедури, тъй като с прилагането на тази комуникативна процедура логическата операция за определяне и разграничаване на понятията става видима за реципиента. Комуникативната процедура „дефиниране“ обаче не е напълно идентична с логическата операция „дефиниране“ [8]. Строгите правила на логиката за структурата на дефиницията както и систематичното разграничаване на видове дефиниции имат своето съществено значение в езиково – комуникативната дейност. Степента на експлициране на логическите отношение при езиковото им отразяване обаче е твърде различна. Комуникативната процедура „дефиниране“ предоставя възможност понятията, „да се обработват“ („aufzubereiten“) [8] с оглед на успешната комуникация. Определянето и разграничаването на понятията във всички случаи се извършва съобразно потребностите на комуникиращите в различните сфери на комуникация и се влияе от произтичащите от тези потребности комуникативни цели. Тук е достатъчно да се посочат дефинициите в научната сфера на комуникация и разнообразните дефиниращи изказвания в ежедневната комуникация.

Научни дефиниции се изискват по правило в случаите, когато се развиват хипотези и теории и се конструират модели, които трябва да могат да бъдат проследени и дискутирани и от други учени. При това, за да бъде удовлетворен критерият за интересубективност, е необходимо да се постигне съгласие по отношение на значението на използваните понятия. Със своята кратка и сбита форма дефинициите улесняват по-простото, а с това и по- разбираемо формулиране на съответни научни съдържания. Както в научната така и в професионалната комуникация при дефиниране се прилага най – често класическият модел на Аристотеловата дефиниция. Понятията се определят и разграничават като се посочват родовото понятие и съществените отличителни белези.

Доминирането на класическия модел на дефиниране е отразено съответно и в обучението по комуникации (напр. [1], [2], [4], [5]). В учебниците по академична и професионална комуникация било то на роден или чужд език комуникативната

процедура „дефиниране“ се разглежда на базата на този модел. В някои случаи се обръща и специално внимание на разграничаването между реална дефиниция, като обяснение на същността на понятията, и номинална дефиниция, като обяснение на значението на езикови изрази.

В заключение ще изтъкнем, че комуникативните процедури, по начина по който те се разглеждат от Шмид, Харниш и техните последователи, намират широко приложение в практическото обучение по комуникации и ще залегнат в нашата концепция за разработване на комплекс от упражнения за ефективно овладяване на комуникативното умение „дефиниране“.

В рамките на настоящата работа остава незасегнат въпросът, как да се постигне ефективно овладяване на комуникативните процедури и в частност на комуникативната процедура „дефиниране“. Този въпрос е предмет на следващия етап от нашата работа.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Auras, S., Stock, E., Sprachkommunikation., Verlag Die Wirtschaft, Berlin, 1987.
- [2] Beinke, C., Brinkschulte, M., Bunn, L., Thürmer, S., Die Seminararbeit. Schreiben für den Leser., UVK Verlagsgesellschaft mbH, Konstanz, 2008.
- [3] Bartschat, B., Conrad, R., Heinemann, W., Pfeifer, G., Steube, A., Lexikon Sprachwissenschaftlicher Termini., VEB Bibliografisches Institut, Leipzig, 1985.
- [4] Buhlmann, R., Fearn, A., Handbuch des Fachsprachenunterrichts: unter besonderer Berücksichtigung naturwissenschaftlich-technischer Fachsprachen., Narr, Tübingen, 2000.
- [5] Heyd, G., Kulturbegegnung durch Sprachenlernen. Ein studienbegleitender Kurs. Lehrbuch., Verlag Liebaug – Dartmann, Wiesbaum, 1995.
- [6] Fleischer, W., Hartung, W., Schild, J., Suchsland, P., (Hrg.), Kleine Enzyklopädie Deutsche Sprache., VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1983.
- [7] Илиева., Хелмих, Х. Немско – български речник на понятията в чуждоизиковата методика., София, 1984.
- [8] Michel, G., Harnisch, H. und Autorenkollektiv, Sprachliche Kommunikation. Einführung und Übungen. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1986 Michel, G., Harnisch, H. und Autorenkollektiv, Sprachliche Kommunikation. Einführung und Übungen., VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1986.
- [9] Schmidt, W., Grundfragen der deutschen Grammatik. Eine Einführung in die funktionale Sprachlehre., Berlin, 1977.
- [10] Schmidt, W., (Hrsg), Funktional – kommunikative Sprachbeschreibung., Leipzig, 1981.

За контакти

Гл. ас. Зоя Т. Димитрова, Катедра “Европеистика”, Русенски университет “Ангел Кънчев”Тел.:082 888 811, E-mail: ztod@abv.bg